

Latvijas Tirdzniecības
un rūpniecības
kamera

SSE RIGA

NEUZSKAITĪTĀ EKONOMIKA, KORUPCIJA PUBLISKĀJĀ SEKTORĀ UN NOZIEDZĪGI IEGŪTO LĪDZEKĻU LEGALIZĀCIJA LATVIJĀ

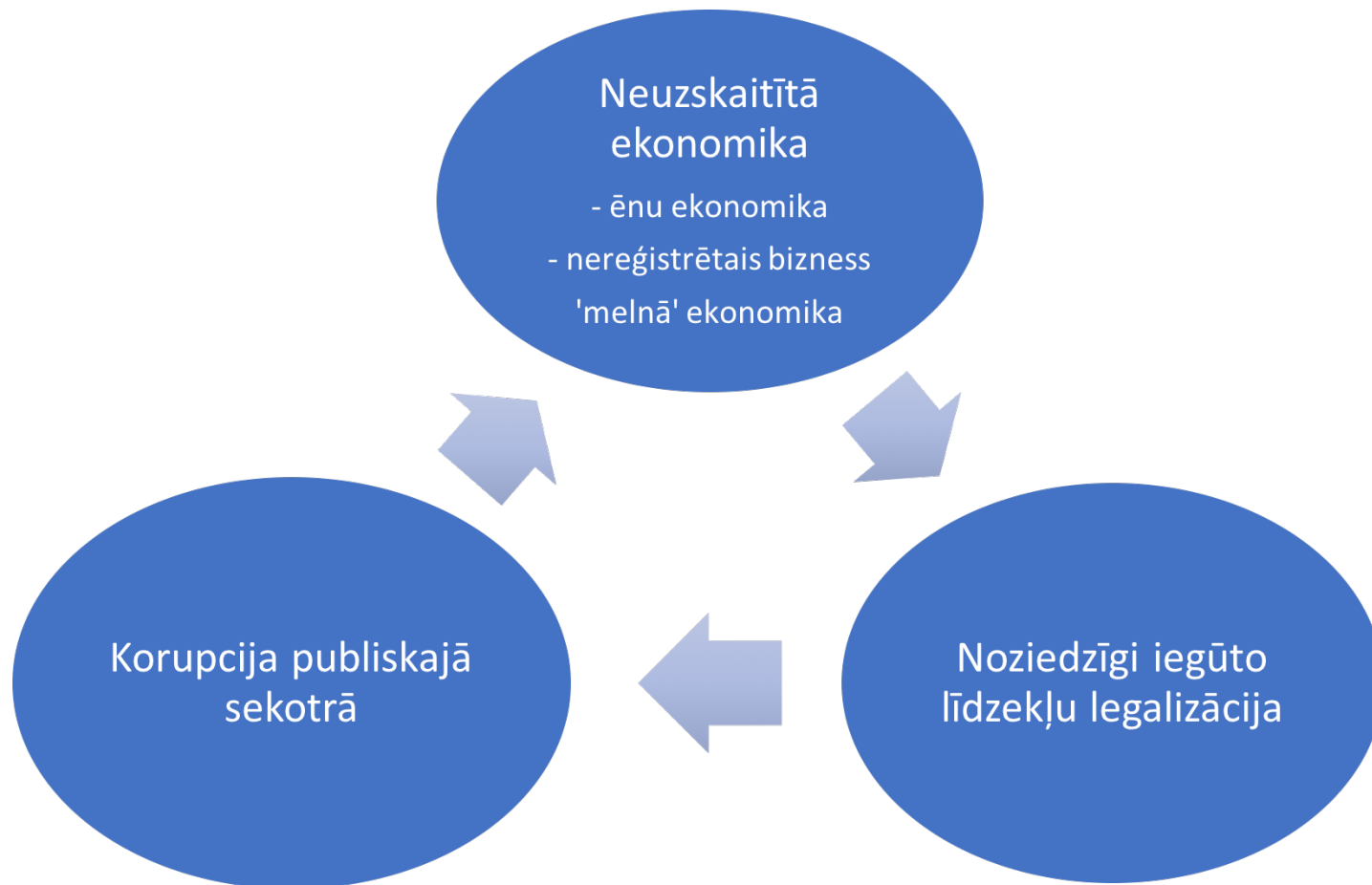
2017. GADA ZIŅOJUMS

Dr. Arnis Sauka
Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētais profesors

Ēnu ekonomika: neuzskaitītās ekonomikas sastāvdaļa.

Sarežģīti izmērīt, vēl grūtāk- mazināt.

Mainīgi izaicinājumi laika gaitā. Sadarbība!

Metodoloģija

□ Pētījums (ziņojums) balstās uz dažādiem avotiem:

■ Jaunākās pieejamās statistikas Latvijā

- No Valsts ieņēmumu dienesta, Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienesta, datiem no Delna kā arī dažādām nozaru asociācijām, t.sk. Latvijas Alkohola nozares asociācijas, u.c.

■ Statistikas un datiem (pētījumi, indeksi, u.c.) no starptautisku organizāciju publicētiem ziņojumiem

- OECD, Pasaules banka, Eiropas Komisija, u.c.

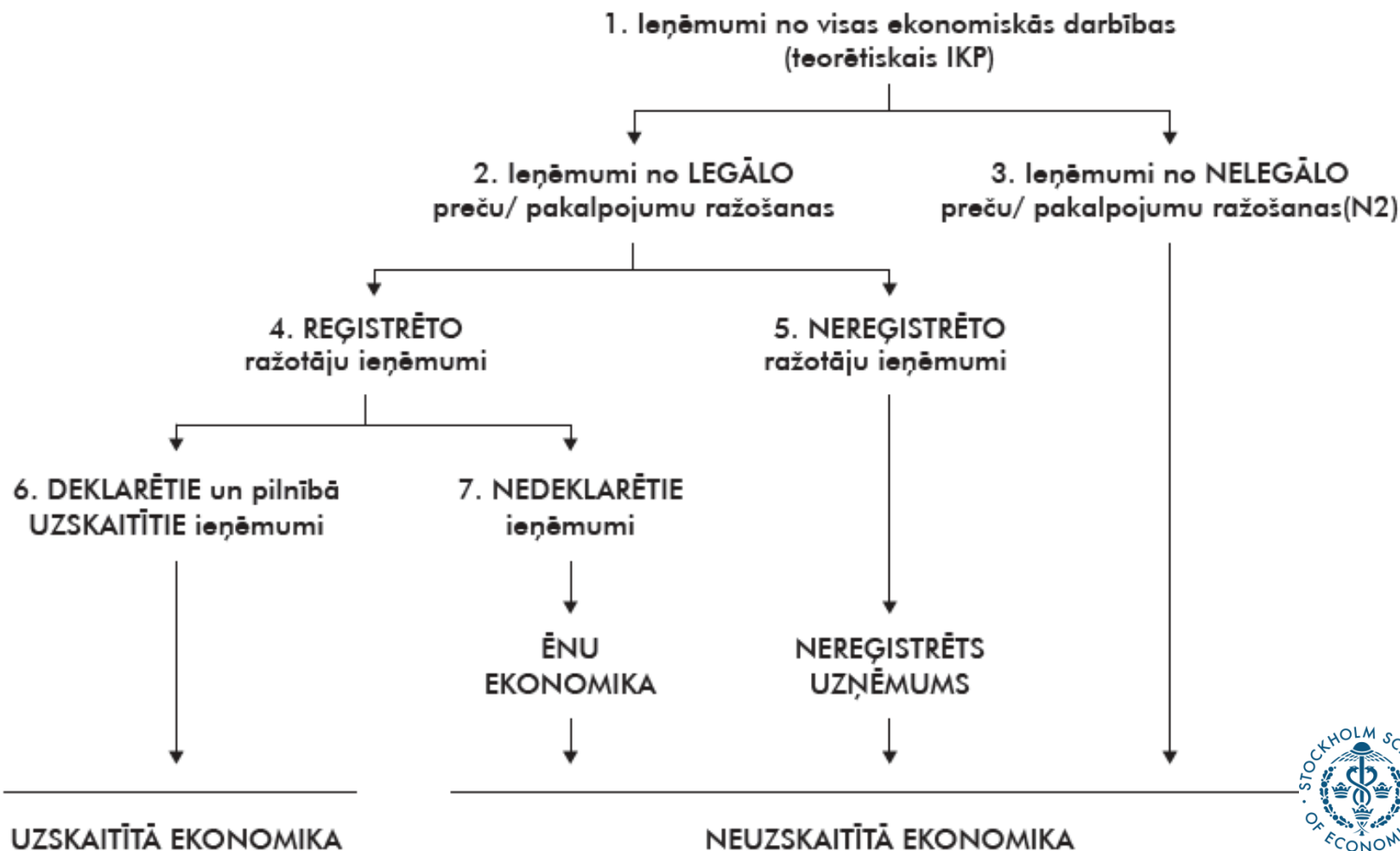
■ Pētnieku publikācijām

- Schneider, Žukauskas, Williams, Hazāns, Putniņš un Sauka, u.c..

Ziņojumā apkopotas arī galvenās aktivitātes un to rezultāti cīņā pret neuzskaitīto ekonomiku, korupciju publiskajā sektorā un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju.

1. Neuzskaitītā ekonomika

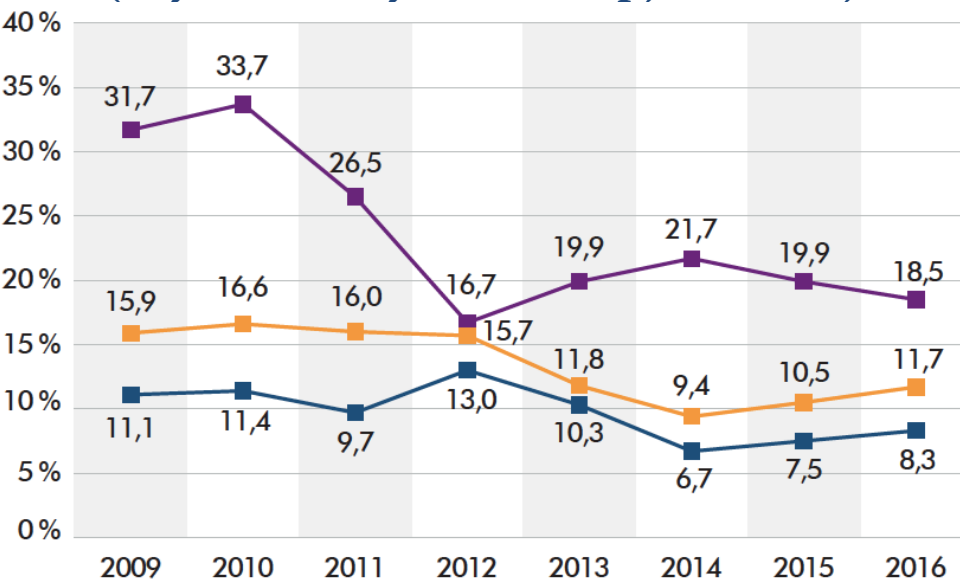

Cik liela ir ēnu ekonomika Latvijā?

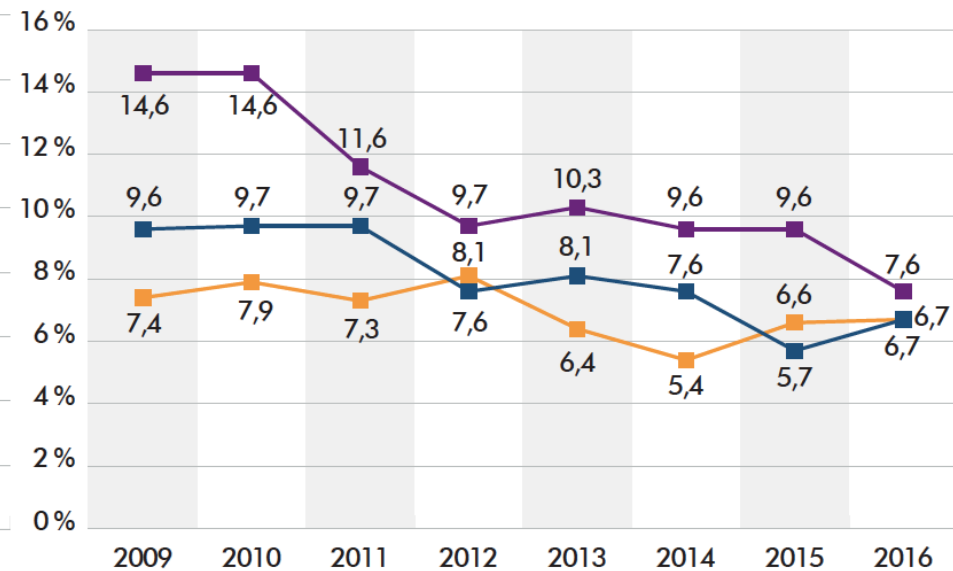
- Aptuveni 20-23 % no IKP (2016. gads) (Putniņš un Sauka, 2017; Schneider, 2017)
- Tendence mazināties aptuveni par 1% gadā (kopš 2012- 2013. gada)
- Kopumā ēnu ekonomika ir lielāka Centrāleiropā un Austrumeiropā (14-30%), mazāka Rietumeiropā (8-16%), ASV (5.6%), Kanādā (10%), Austrālijā (9.8%) un Japānā (8.5%) (Schneider, 2016, par 2016. gadu)

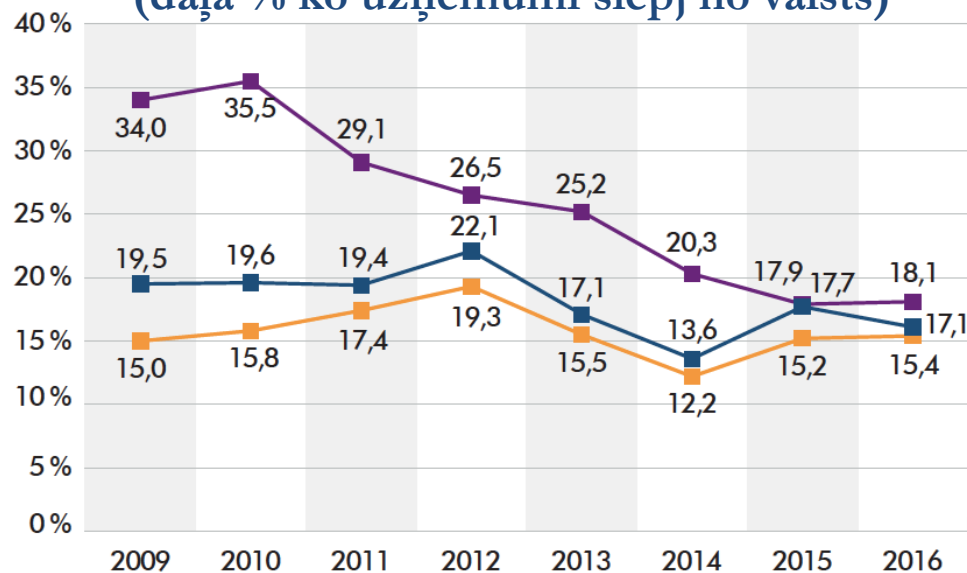
Ienākumu neuzrādīšana (daļa % ko uzņēmumi slēpj no valsts)

Darbinieku neuzrādīšana (% no darbiniekiem kas strādā bez līguma)

Aplokšņu algas (daļa % ko uzņēmumi slēpj no valsts)

Putniņš un Sauka, 2017

Aplokņu algu aprēķinam ļoti līdzīgi rezultāti VID (2017) un Pasaules banka (2017)- bet atšķirīgas metodes

LV
LT
EE

Ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori: iespējas tikt pieķertiem

- **Eiropas Komisija, 2014:** Latvijā pieķeršanas varbūtību strādājot bez ienākumu deklarēšanas kā augstu vērtē 28% respondentu
 - Līdzīga Spānijā (29%) un Somijā (29%), bet augstāka varbūtība Lietuvā, Igaunijā, Austrijā un Apvienotajā Karalistē (attiecīgi: 49%, 44%, 41 %, 48%).
- **Žukauskas (2015):** iespējamība tikt pieķertam strādājot bez darba līguma- salīdzinoši augsta, tomēr zemāka nekā Igaunijā, Lietuvā, Zviedrijā un arī Baltkrievijā (iedzīvotāju aptauja)
- **Putniņš un Sauka (2017):** uzņēmēji visās trīs Baltijas valstīs uzskata, ka risks tikt pieķertiem neuzrādot ienākumus, maksājot aplokšņu algas vai nodarbinot darbiniekus bez darba līguma, ir salīdzinoši augsts.
 - 46,5% respondentu Lietuvā un 44,1% respondentu Latvijā ziņo, ka varbūtība tikt pieķertiem neuzrādot ienākumus ir 76-100%.
 - Attiecīgi, 52,9% un 47,7% respondentu Lietuvā un Latvijā uzskata, ka ir liela varbūtība tikt pieķertiem nodarbinot darbiniekus bez līguma.
 - Varbūtība tikt pieķertam kukuļdošanā ir zemāka Latvijā, kur 34,6% respondentu uzskata, ka tā svārstās 1-10% līmenī

Ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori: sekas tiekot pieķertiem

□ Eiropas Komisija, 2014:

- 33-39% respondentu Baltijas valstīs uzskata, ka tiekot pieķertiem būs jānomaksā tikai tās nodokļa vai sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, kuras uzņēmums/iedzīvotājs ir parādā valstij;
- 35% respondentu Latvijā, 41% Lietuvā un 48% Igaunijā uzskata, ka tiekot pieķertiem būs jāsamaksā gan parāds, gan soda nauda.

□ Žukauskas (2015): 45% Latvijas iedzīvotāju sekas tiekot pieķertiem par aplokšņu algas maksāšanu vērtē kā 'nopietnu vai diezgan nopietnu sodu'.

- Polijā, Igaunijā un Zviedrijā pieķeršanas sekas tik nopietni uztver mazāk respondentu- attiecīgi 41%, 40% un 26%

□ Putniņš un Sauka (2017): sekas pieķeršanas gadījumā par izvairīšanos no nodokļu nomaksas, uzņēmēji Latvijā un Lietuvā uztver līdzīgi:

- Aptuveni 40% respondentu (salīdzinot ar 31,6% Igaunijā) paredz, ka pieķerot tiks uzlikts nopietns naudas sods, kas varētu ietekmēt konkurētspēju;
- Apmēram 20% uzņēmumu visas Baltijas valstīs uzskata, ka sods par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas ir tik bargs, ka uzņēmumam būtu jāpārtrauc darbība;

- 2016. gadā, līdzīgi 2015. gadam, gandrīz trešdaļa respondentu Igaunijā apgalvo, ka tiekot pieķertiem nebūs "nekas nopietns" vai būs jāsamaksā tikai neliels naudas sods.

Ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori: apmierinatība ar valsts institūcijām

- **Putniņš un Sauka (2017):** Kopš 2010. gada uzņēmēji visas trīs valstīs sliecas būt apmierinātāki ar Valsts ieņēmumu dienestu (VID) nekā ar valdības nodokļu politiku, biznesa likumdošanu un valdības atbalstu uzņēmējiem.
 - Apmierinātība ar VID Latvijā 2016. gadā ir samazinājusies, salīdzinot ar laika periodu no 2012.- 2015. gadam (no 3.46 uz 3.2, kur 5 ir 'ļoti augsts apmierinātības līmenis')
- Vairāk nekā 75% respondentu Latvijā (2016. gads) apgalvoja, ka ir vai nu ļoti neapmierināti vai neapmierināti ar nodokļu politiku.
 - Salīdzinoši tikai 40% Lietuvā un 45% Igaunijā apgalvoja to pašu. Latvijas uzņēmēju apmierinātībai ar nodokļu politiku tendence samazināties kopš 2014. gada.
- Visās Baltijas valstīs uzņēmumu īpatsvars, kas ir neapmierināti ar valdības atbalstu uzņēmējiem, ir lielāks salīdzinot ar apmierināto uzņēmumu skaitu.
 - Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, šī neapmierinātība ar valdības atbalstu 2015. un 2016. gadā ir kļuvusi īpaši spēcīga Igaunijā.

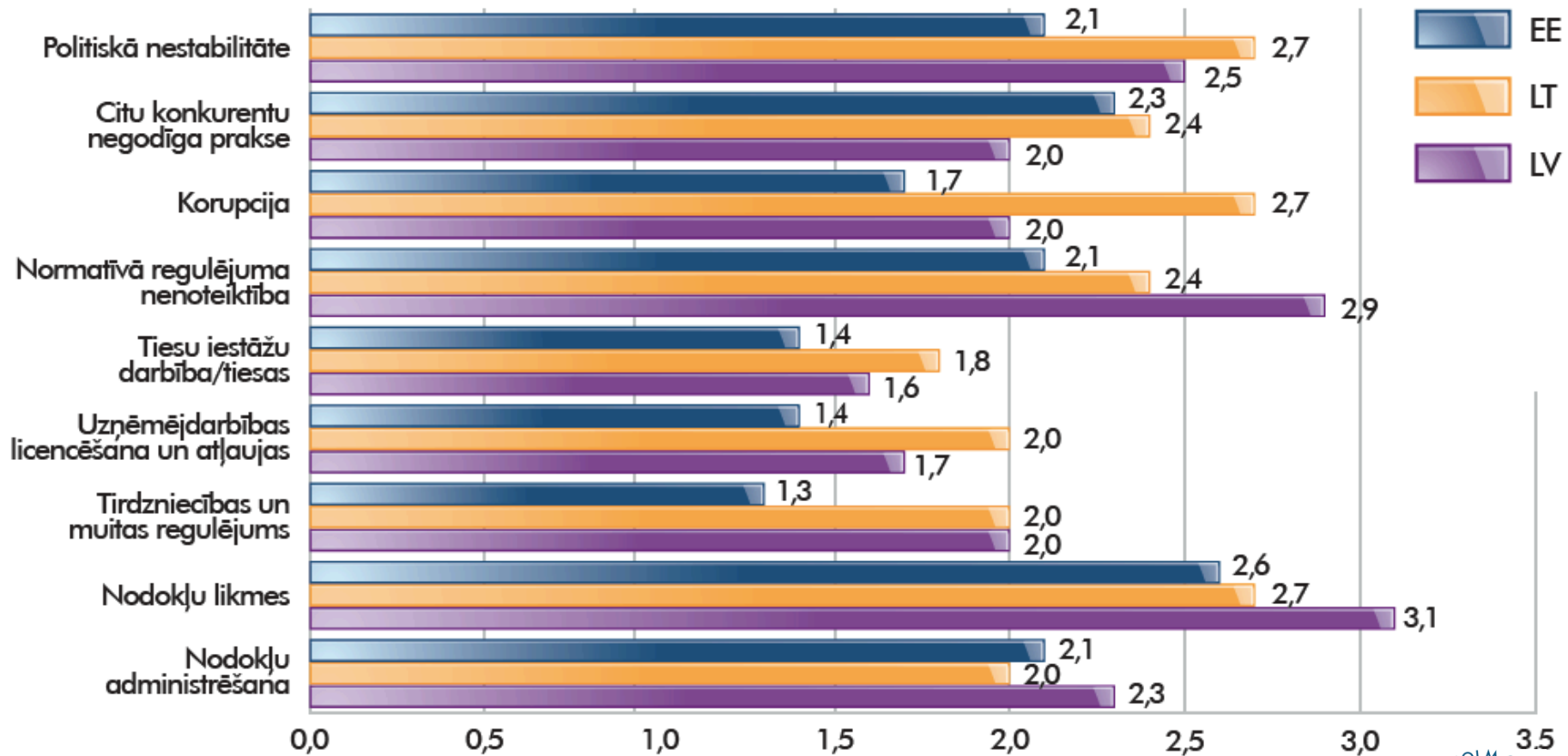
Līdzīgas tendence vērojama arī izmantojot citus datus
(piem. Zukauskas, 2015)

Ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori: institucionālā vide

Uzņēmējdarbības vide Latvijā uzņēmēju vērtējumā, 2016

(Skalā: 0- nav problēmu biznesam, '4'- ļoti liela problēma biznesam)

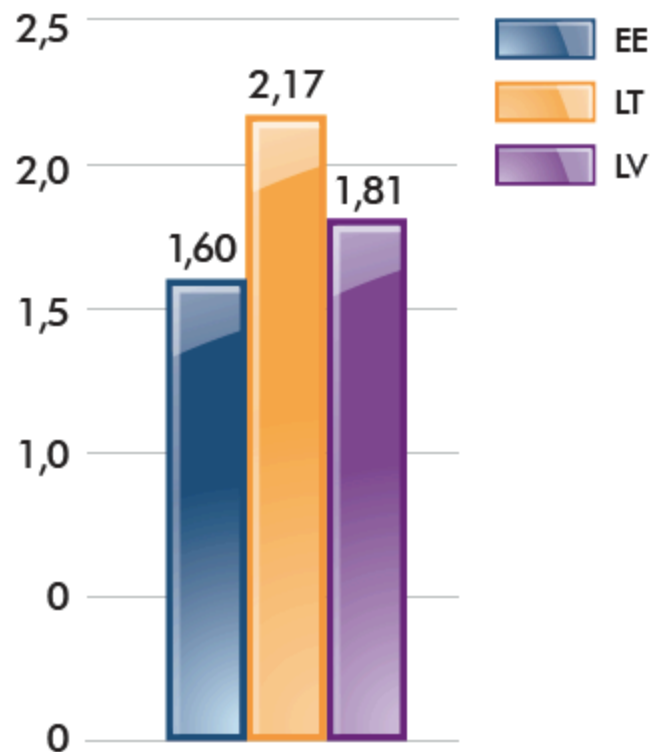

Putniņš un Sauka, 2017

Ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori: nodokļu morāle

(skalā, kur '1' nozīmē ļoti augstu nodokļu morāli, '5' ļoti zemu nodokļu morāli)

Nodokļu morāle: krāpšanās ar nodokļiem vienēr ir attaisnojama ja rodas tāda iespēja

Vai (cik lielā mērā) ēnu ekonomikas apkarošanas
plāns risina šos jautājumus?

Kuri pasākumi/ kuriem izaicinājumiem/ kā zināsim par ieviesto
pasākumu (pozitīvu) rezultātu?

Neregistrēto uzņēmumu īpatsvars Baltijas valstīs

	Latvija	Lietuva	Igaunija
2016. gads	5,3%	8,4%	6,1%
2015. gads	5,2%	7,3%	5,8%
2014. gads	5,6%	5,2%	6,3%
2013. gads	5,4%	6,2%	7,6%

Putniņš un Sauka, 2017

Kontrabanda un citi 'melnās ekonomikas' veidi Latvijā

Nemot vērā Latvijas atrašanās vietu (robeža ar
Baltkrieviju un Krieviju, kur alkohols, cigaretes un
naftas produkti ir būtiski lētaki), nelegālās akcīzes
preču plūsmas apkarošana Latvijā ir liels
izaicinājums!

Kontrabanda un citi 'melnās ekonomikas' veidi Latvijā: nelegālā cigarešu aprite

- **KPMG (2017) Sun ziņojums:** Latvijā ir vislielākais kontrabandas un viltoto cigarešu apjoms Eiropas Savienībā.
 - 2016. gadā Latvijā kontrabandas un viltotās cigaretes veidoja 22,6% no kopējā cigarešu patēriņa. Igaunijā un Lietuvā attiecīgie skaitļi ir 13,3% un 17%.
 - Lielākā daļa kontrabandas cigarešu Latvijā nāk no Baltkrievijas (80,1%, 407 M cigaretes) un Krievijas (15,1% jeb 83 M cigaretes). Populārākie kontrabandas zīmoli ir Premier, NZ, Winston, Bayron un Fest.
 - Kontrabandas un viltotu cigarešu patēriņš Latvijā mazinās: 2016. gadā tas samazinājās par 4,1%, salīdzinājumā ar situāciju gadu iepriekš. Šāda pozitīva dianmika ir tieši siastīta ar pastiprinātu kontroli uz Krievijas un Baltkrievijas robežām.
- **Nielsen (2017) tukšo cigarešu paciņu pētījums**
 - Rezultāti par 2014.-2016. gadu, kas liecina, ka Latvijā patērēto ārzemju cigarešu sastopamība samazinās, tomēr joprojām ir relatīvi augsta (25% 2016. gadā) salīdzinājumā ar citām ES valstīm.
 - Šis apjoms tomēr ir vēl lielāks tādās valstīs kā Francija (27%), Īrija (30%), Apvienotā Karaliste (26%) un Norvēģija (43%).

Kontrabanda un citi 'melnās ekonomikas' veidi Latvijā: nelegālā alkohola aprite

- Slimību profilakses un kontroles centrs: neregistrētā / nelikumīgā alkohola patēriņš Latvijā **2011. gadā bija 15,6% un 2015. gadā - 10,2%.**
- Par lielu alkohola nelegālā patēriņa īpatsvaru Latvijā ziņo arī Latvijas alkoholisko dzērienu ražotāju un izplatītāju asociācija (Kaže et al., 2011)
 - 56% no tiem patērētājiem, kas nelegālo alkoholu patērē regulāri, to dara vairāk nekā 10 gadus, 34% plāno tos iegādāties atkal, un 59% nelegālu alkoholu iegādājas vismaz reizi mēnesī (Kaže et al., 2011).
 - Saskaņā ar 2011. gada pētījuma "Slimību profilakses un kontroles centrs" secinājumiem Kaže et al. (2011) arī ziņo par kopējo alkohola tirgu Latvijā: 32% bija nelegāls. Tas atbilst aptuveni 5 miljoniem litru gadā.
 - Nelegālā alkohola tirdzniecība 2011. gadā radīja kaitējumu potenciāliem tiešiem nodokļu ieņēmumiem EUR 54 miljonu apjomā. Papildus tam, uzlika papildu slogu sociālajam budžetam (Strautnieks, et al., 2012).

Kontrabanda un citi 'melnās ekonomikas' veidi Latvijā: nelegālo naftas produktu un narkotisko vielu aprite

- Saskaņā ar Valsts ieņēmumu dienesta sniegto informāciju: nav (ticamu) datu par citu nelegālo akcīzes preču apjomu, ieskaitot naftas produktus.
- Nepastāv arī salīdzinošs novērtējums attiecībā uz nelegālo narkotisko vielu daudzumu Latvijā.
- Tomēr, saskaņā ar Latvijas Slimību profilakses centra veikto pētījumu (2015. gads), aptuveni 5% respondentu atzina, ka zina, kur var nopirkt nelegālās narkotiskas vielas.
 - Šis pētījums arī liecina par **pozitīvu dinamiku attiecībā uz nelegālo narkotisko vielu iegūšanas iespējām Latvijā**- pieeja nelegālajām narkotiskām vielām un iespēja uzsākt nelikumīgu narkotiku lietošanu Latvijā kopš 2003. gada ir pakāpeniski samazinājusies.

Kontrabanda un citi 'melnās ekonomikas' veidi Latvijā: nelegālās narkotikas

- Kā uzsver VID Muitas pārvalde, nelegālo narkotiku ieviešana Latvijā pāri robežām joprojām ir problēma. Liels apjoms tiek atklāts un konfiscēts pasta sūtījumos.
- Tomēr, kā rāda pieejamie dati, salīdzinoši ar daudzām citām valstīm, nevar apgalvot, ka nelegālo narkotiku aprīte Latvijā ir ļoti būtiska problēma

- Eiropas Komisijas (2016. gadā) īpašais Eirobarometra Nr. 443 pētījums par nelikumīgu tabakas izstrādājumu tirdzniecību liecina, ka Latvijā (kā arī Zviedrijā, Īrijā un Lietuvā) apmēram viena trešdaļa respondentu uzskata, ka nelegālā tirgus cigaretes ir viens no svarīgākajiem organizētās noziedzības ieņēmumu avotiem.
- Tomēr, ES vidēji 69% respondentu uzskata, ka nelegālajā apritē esošās narkotiskās vielas ir viens no svarīgākajiem organizētās noziedzības ieņēmumu avotiem.

2. Korupcija publiskajā sektorā

- Pieejamās aplēses par korupciju publiskajā sektorā Latvijā galvenokārt balstās uz Latvijas iedzīvotāju/uzņēmēju uztveri.
- Ņemot vērā relatīvi zemo uzticību Latvijas valdībai, šos indikatorus jāvērtē piesardzīgi.

Globālais korupcijas barometrs

- Veic Transparency International, balstās uz iedzīvotāju aptauju un lūdz respondentiem novērtēt korupcijas mērogu savā valstī.
- 2016.gadā Latvijā tiek lēsts, ka kukuļdošanas likme (% mājsaimniecību, kas maksāja kukuli, lai piekļūtu pamatpakalpojumiem) ir 15%.
 - Vislielākie rādītāji Rumānija (29%), Lietuva (24%) un Ungārija (22%), salīdzinoši zemāki Igaunijā (5%), kā arī Polijā (7%) un Itālijā (7%).
- Uztvere par valdības rīcību korupcijas apkarošanā Latvijā ir salīdzinoši negatīva salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm
 - 71% respondentu Latvijā uzskata, ka valdība korupcijas apkarošanas jomā nestrādā labi
- Aptuveni 35% Latvijas respondentu uzskata korupciju par vienu no trim galvenajām problēmām
 - Spānijā: 66%, Ukrainā: 56%, Lietuvā: 54%, Igaunijā: 25%

Korupcijas uztveres indekss

- Transparency International kopš 1996. gada publicē **Korupcijas uztveres indeksu (KUI)**
 - Indekss ierindo valstis atbilstoši tajās ‘uztvertajam’ korupcijas līmenim valsts sektorā: ekspertu vērtējumi un iedzīvotāju viedokļu aptaujas.
 - KUI sniedz rādītāju par korupciju publiskajā sektorā, izmantojot mērogu no 0 līdz 100, kur 0 nozīmē "ļoti korumpēti" un 100 nozīmē "nav korupcijas".

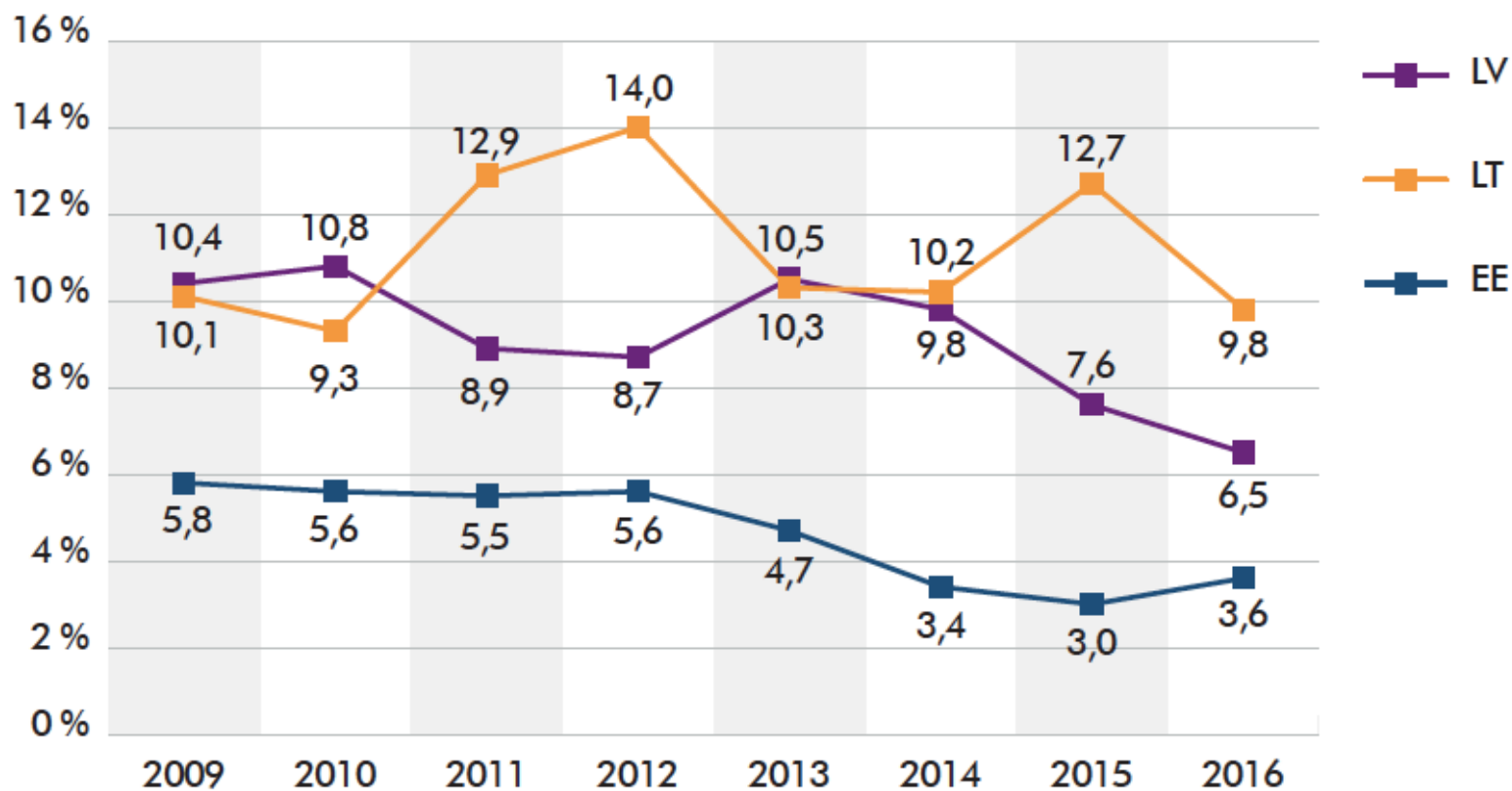
Transparency International korupcijas uztveres indekss, 2016. gadā ierindo Latviju 44. vietā (no 176 valstīm).

2016 rank	Country	2016 score	2015 score	2014 score	2013 score	2012 score
1	Denmark	90	91	92	91	90
1	New Zealand	90	88	91	91	90
3	Finland	89	90	89	89	90
8	Netherlands	83	87	83	83	84
9	Canada	82	83	81	81	84
10	Germany	81	81	79	78	79
10	United Kingdom	81	81	78	76	74
18	United States	74	76	74	73	73
22	Estonia	70	70	69	68	64
23	France	69	70	69	71	71
44	Latvia	57	55	55	53	49
47	Czech Republic	55	56	51	48	49
57	Hungary	48	51	54	54	55
60	Cuba	47	47	46	46	48
60	Italy	47	44	43	43	42
75	Bulgaria	41	41	43	41	41
79	Belarus	40	32	31	29	31
79	China	40	37	36	40	39
79	India	40	38	38	36	36
175	South Sudan	11	15	15	14	N/A
176	Somalia	10	8	8	8	8

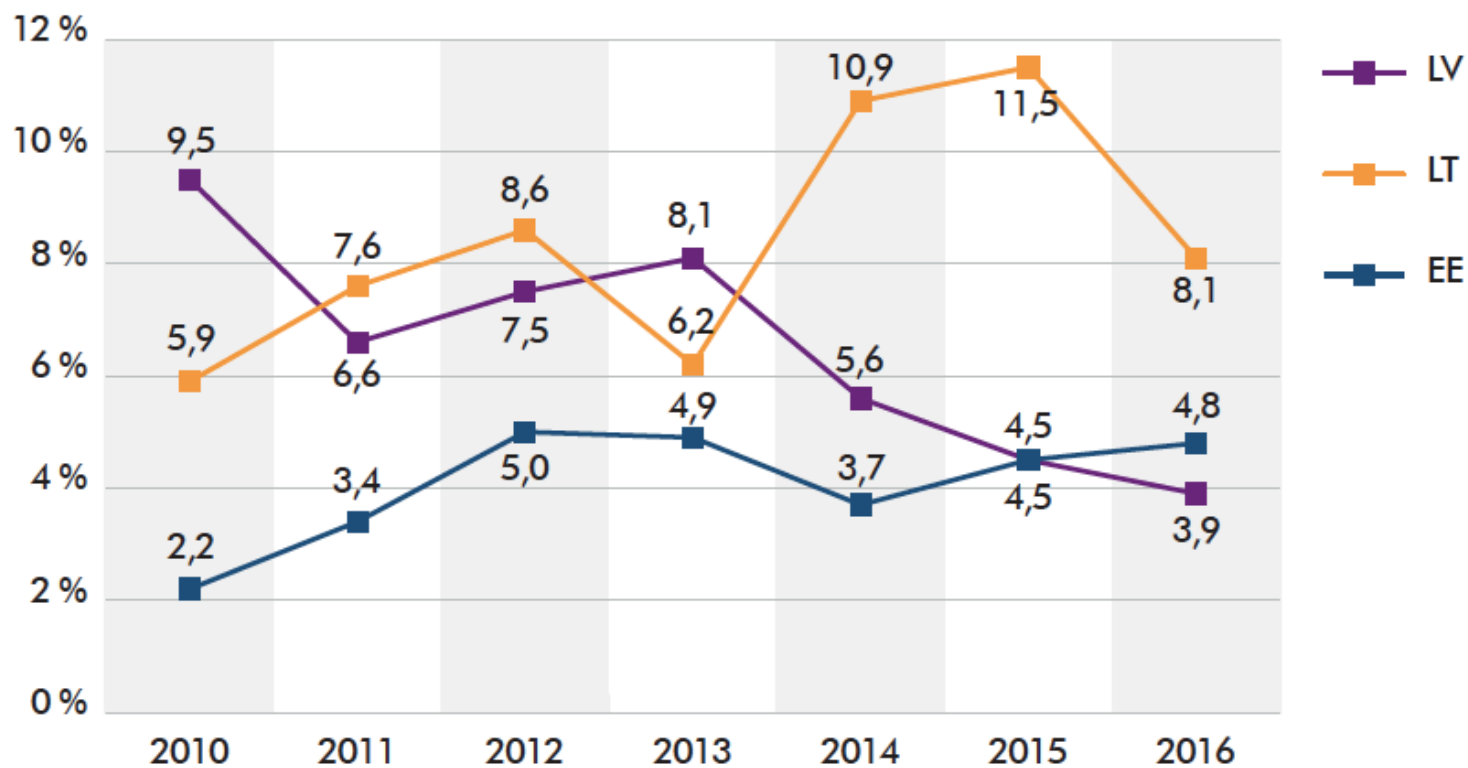
Transparency International “korupcijas uztveres indekss”

% no maksājumiem, kurus uzņēmumi vidēji maksā kukuļos lai 'nokārtotu lietas' (Putniņš un Sauka, 2017)

% maksājums 'kukulī': no līguma summas, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu (Putniņš un Sauka, 2017)

Korupcijas pazīmes Latvijas tieslietu sistēmā

- Aptuveni 16% no aptaujātajiem uzņēmējiem ar tiesvedības pieredzi atzina, ka esot lietas dalībnieki tiesā ir saskārušies ar korupcijas pazīmēm (Putniņš un Sauka, 2016)

3. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija Latvijā

- Būtiska atšķirība situācijā pirms un pēc iestāšanās Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD)!

Pirms finanšu krīzes 2008. gadā un vismaz līdz 2014. gadam

- Tiek lēsts, ka vismaz 13-20 miljardu ASV dolāru nelegālās naudas no bijušās Padomju Savienības valstīm caur Latvijas bankām varētu būt pārskaitīti laikā no 2009-2014 gadam.
 - Piemēram, pateicoties Moldovā īstenotajai plašai un sarežģītajai krāpšanas shēmai (OCCRP, 2017; The Guardian, 2017)
 - Piemēroti apjomīgi naudas sodi, kā arī bankas licences anulēšana. Izmantots specifisks, sarežģīts 'biznesa modelis', to atzinusi arī FKTK (2012)
 - Piemērus un dinamiku aprakstījuši Galeotti (2017) un Stack (2015).
- Atsevišķas 'čaulu kompānijas', kas iesaistījās shēmā pagājušajā gadā identificētas ar t.s. *Panama Papers* noplūdi (ICIJ, 2017).
- Bija iespējams dēļ būtiskām nepilnībām tā laika regulējumā un piemērošanā

■ t.sk. risku novērtēšanā attiecībā uz nelegālo līdzekļu izcelsmes apriti

Pirms finanšu krīzes 2008. gadā un vismaz līdz 2014. gadam

- FKTK (2011): lielākā daļa nerezidentu noguldījumu piederēja ofšoriem.
- Saskaņā ar SVF, aptuveni 80-90% no Latvijas banku nerezidentu noguldītājiem 2013. gadā bija no bijušajām Padomju Savienības valstīm.
 - Plaši izmantoti ārzonu čaulu uzņēmumi nelikumīgos nolūkos.
- Tika saņemti ļoti nopietni signāli no ASV un dažādām starptautiskajām organizācijām, liels spiediens lai situāciju uzlabotu!

Iestāšanās OECD procesa u.c. pasākumu ietekme

- Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršana joprojām ir svarīgs jautājums Latvijai un joprojām liels izaicinājums faktiski visās valstīs
- Jaunākais Bāzeles AML 2017 indekss, parāda, ka Latvija ir guvusi iespaidīgus panākumus attiecībā uz nelikumīgi iegūto līdzekļu legalizēšanas līmeņa samazināšanu.
- Šo progresu ir veicinājis dažādu starptautisko organizāciju ārējais spiediens.
 - Tas ietver arī sagatavošanās pasākumus, kas Latvijai bija nepieciešami, lai tā iestātos OECD 2016. gadā.
- Dažādu institūciju un organizāciju centienu un ārvalstu sadarbības partneru atbalsta rezultātā, Latvija ir izslēgta no to valstu saraksta, kur naudas atmazgāšana ir būtiska problēma (Bāzeles AML 2017 indekss)

Vai iesaistīšanās ēnu ekonomikas (un ar tām saistītajās) darbībās vienmēr ir negatīva? īstermiņa un ilgtermiņa perspektīva

Darbības rādītāji		uzņēmuma līmenī	
		+	-
Pienesums sabiedrībai	+	I: Veiksmīgi uzņēmumi (produktīva uz-ba)	II: Uzņēmumi- 'katalizatori' (produktīva uz-ba?)
	-	III: Re- distribūtivi uzņēmumi (neproduktīvi?)	IV: 'Zaudētāji' (vienmēr neproduktīva uz-ba?)

Davidsson, 2004

Latvijas Tirdzniecības
un rūpniecības
kamera

PALDIES!

SSE RIGA

Dr. Arnis Sauka
Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētais profesors